

La nostra Europa

Adam Zagajewski

Que jo sàpiga, avui dia ningú no vol morir per Europa, malgrat que, fins fa no gaire, els europeus disposats a morir per la seva pàtria, França, Alemanya o Polònia, no eren una excepció. Això vol dir que Europa és una ficció? Si ho fos, seria una ficció plena d'encís. Menys real que Déu, que la mort, la bellesa, Itàlia, Roma, la cristiandat, el bé i el mal, l'amor i l'enyorança, però més real que el socialisme, la plena ocupació, la societat sense classes o la solidaritat internacional, i més versemblant que un polític visionari o que un artista filantrop.

Uns quants anys després de la caiguda de l'imperi dels Habsburg, el gran escriptor Hugo von Hofmannsthal –el Rimbaud austríac que somniava de ser el Goethe austríac– va dir en una de les seves cartes adreçades a Carl Jakob Burckhardt: «Meine Heimat habe ich behalten, aber Vaterland hab ich keins mehr, als Europa» (El meu país ha subsistit, però jo ja no tinc més pàtria que Europa).

En canvi, l'escriptor hongarès Sándor Márai, que només va aconseguir la fama gràcies a les traduccions pòstumes de les

seves novel·les, va escriure al seu magnífic *Dietari*: «Un emigrat [...] em va preguntar què hi feia vivint a Amèrica. Li vaig respondre: hi visc, perquè només aquí puc conservar l'esperança de continuar sent un escriptor hongarès. Sembla força estrany, però és així».

Czesław Miłosz ha donat a un dels seus llibres l'eloqüent títol de *L'Europa familiar*, però en la traducció a l'anglès aquest títol es va convertir en *Native Realm* (Reialme nadiu), i en l'edició francesa, en *L'autre Europe* (L'altra Europa).

La col·lecció d'assaigs de Zbigniew Herbert titulada *Un bàrbar al jardí* és un himne a Europa, un himne d'amor a l'art europeu que l'autor admira a les coves de Lascaux, a les catedrals gòtiques, a la pintura italiana i a les ciutats d'Itàlia.

Què significava per a ells Europa?

Hofmannsthal va ser probablement l'últim escriptor europeu que, de jove, va tenir l'ambició d'expressar tota l'existència a través de tota la tradició; tanmateix, en una etapa posterior de la seva vida, citava de bon grat les paraules de Novalis: «L'endemà de perdre una guerra és el dia d'escriure comèdies». En la seva visió un xic idealitzada, l'imperi dels Habsburg era el baluard del liberalisme a Europa. Allà, la vella tradició de la cort espanyola amb els seus pintors i escriptors –Velázquez, Goya, Calderón

Aquest breu assaig sobre Europa del gran poeta polonès Adam Zagajewski que publiquem ací, amb l'amable autorització de l'autor, va aparèixer originàriament al seu llibre *Poeta rozmawia z filozofem* (2007).

i Cervantes— s’havia trobat amb les dures influències germàniques i s’havia enriquit amb el geni italià i —així ho va formular— amb els «profunds semitons» eslaus. Per a Hofmannsthal, la transformació de la vella i majestuosa Àustria en un país petit i no desproveït de provincians anhels nacionalistes era una catàstrofe nefanda. La seva única esperança era la idea d’Europa —un espai diferent, més gran i supranacional.

Avui dia, Hofmannsthal ens miraria segurament amb un plaer tenyit d’enveja, però crec que estaria també força decebut. Ja tenim Europa, aquest espai supranacional, on el nacionalisme provincià ha estat amorosat en part i on només ens queda debatre com aprofitar-lo millor. És la nostra Europa tan magnífica com aquella que s’apareixia en somnis als gegants d’antany? Hem estat capaços de conservar la força i l’esplendor de la tradició europea? Intentem per un instant d’imaginar-nos Hofmannsthal entre nosaltres: què opinaria de les discussions sobre la carn porcina o sobre les quotes de tonatge que és lícit transportar en una direcció o una altra? No l’exasperarien les baralles verbals de Brussel·les o d’Estrasburg? Sabria reconèixer en el nostre dia a dia aquella visió d’Europa que ell abraçava en els moments de desesperació? Seria capaç d’entendre els nostres debats solemnes sobre la significança d’Europa?

Tindria dret a sentir-se decebut? I què podríem respondre-li? Potser li diríem: hi ha una diferència inevitable entre una visió i la seva posada en pràctica, així que, nano, torna als teus penosos —o bojós, com volen alguns— anys vint, torna a la teva biblioteca i deixa’ns en pau? O més aviat li diríem: sí, és cert, hem de reinventar-nos cada vegada i crear Europa de bell nou per tal que no es converteixi en un gran centre comercial?

Zbigniew Herbert, que a finals dels anys cinquanta va emergir de la brutícia i la grisor d’un país arruïnat pels nazis i reconstruït a corre-cuita pels arquitectes estalinistes, va experimentar una gran alegria pel fet que Siena continués existint i que els quadres de Piero della Francesca haguessin escapat als iconoclastes protestants i als incendis de múltiples guerres. Un capítol d’aquest mateix llibre, però, està dedicat a la descripció de la sanguinària croada contra els albigesos del sud de França. Als assaigs de Herbert, l’admiració de la bellesa no encobreix els dimonis europeus. Un dels pocs aspectes positius que tenia el comunisme soviètic era l’enorme enyorança dels tresors de la cultura europea que el totalitarisme despertava malgrat seu, uns tresors que contrastaven amb la seva pròpia mediocritat i crueltat.

Tornem, però, a Márai, aquell pròfug de Budapest, l’escriptor i viatger que, després de la II Guerra Mundial, va viure bàsicament a Itàlia i als Estats Units. Paradoxalment, quan va declarar que només a Amèrica podia continuar sent un escriptor hongarès, va fer un compliment a Europa: va donar testimoni de la seva intensitat, una identitat poderosa i manifesta que no es pot comparar amb l’atmosfera un xic enrarida de la cultura americana. Tot sembla indicar que, a Amèrica, li resultava més senzill conservar la memòria de la seva infantesa hongaresa —que havia transcorregut a Cassa, avui Košice, a Eslovàquia— i recitar poesia hongaresa, que no pas a França, Itàlia o Anglaterra, perquè a Califòrnia o a Nova Jersey era més fàcil no sucumbir als encisos de les petites localitats provincianes. Potser li era d’ajuda una certa «provisionalitat» de les ciutats i dels pobles americans, com ara el fet que, si més no en teoria, moltes de les cases provincianes de fusta poden ser

carregades en qualsevol moment en un camió adaptat per a aquesta funció i traslladades a una adreça diferent (aleshores, sallen per les autopistes com unes goletes tristes i eixutes). Així, doncs, era més fàcil –i probablement encara ho és– continuar sent un escriptor hongarès als Estats Units que no pas a l'Europa Occidental, en part també perquè les universitats americanes (si bé he de reconèixer que no em consta que Sándor Márai hi hagués impartit mai classe) són molt més obertes i hospitalàries que les escoles europees.

Per a Leszek Kołakowski, Europa es distingeix dels altres continents, no només pel seu llegat cultural, sinó també pel fet que admet la crítica i l'autocrítica, i fins i tot encoratja els escriptors, pensadors, científics i humanistes a practicar-les. Europa sap dir penjaments d'ella mateixa (i de vegades en fa un gra massa). Gràcies a aquesta virtut, els seus pecats i crims (per desgràcia, nombrosos) poden ser contrarestats fins a cert punt amb la sinceritat i l'obertura intel·lectuals. Europa –segueix Kołakowski– no s'adona de com s'ha beneficiat de les tensions internes que s'han produït al si del cristianisme; precisament, la recerca del fràgil equilibri entre posicions teològiques extremades ha estat un model inestimable per a la dialèctica de la vida social.

Czesław Miłosz, que va escriure *L'Europa familiar* als anys cinquanta mentre residia a París –on, tot sigui dit, per regla general va ser considerat un indesitjable i un traïdor envers la justa causa del proletariat internacional–, freturava d'un espai lliure de la febre nacionalista i del terror d'Estat tant o més que Hugo von Hofmannsthal trenta anys enrere. I es va escarrassar tota la vida –igual que Joan Pau II ho va fer en una altra plataforma– per reclamar que

l'Europa Central i de l'Est fos tractada com a part integral d'un organisme cultural més gran, i no pas com una regió *ubi leones*, vasta, monòtona, regada per uns rius tètrics i deixada de la mà de Déu.

Per a Sándor Márai, l'escriptura era quelcom més que l'ambició de crear belles lletres: era la persecució de la saviesa. En tots els seus viatges i peregrinacions d'ençà que va abandonar Hongria el 1946 –a Itàlia, a França, a Suïssa i als Estats Units–, el guiava un lema passat de moda: Europa. I, si aquest lema estava en voga, no incloïa la nostra part del continent.

Heus ací una altra cita del seu dietari, aquest cop del període de la guerra: «Durant molt de temps, l'habitant d'Europa podia dir amb tota la tranquil·litat del món “el meu Déu”. Després, en un to inesperadament amenaçador, va declarar: “la meua religió”. Encara més tard, va començar a balbotejar amb una excitació malaltissa: “la meua pàtria, la meua nació”. I ara, amb els ulls injectats de sang, baladreja enfollit: “la meua raça”. I, just en aquest moment, ha deixat de ser europeu». Aquest anotació sona com el compendi més breu de la història d'Europa.

I una altra cita: «Europa és magnífica –quina llàstima que no existeixi!» També és de Márai. Tal vegada no ens sentim temptats a repetir de tant en tant la seva exclamació?

Recordar el geni intel·lectual europeu, la memòria europea, les seves muralles antigues, les seves ruïnes pintoresques i cantar-ne les glòries és una feina fàcil i agradable –quin plaer ens proporciona, posem per cas, una visita als arxius napolitans de Benedetto Croce: a Nàpols, al bell mig de la ciutat vella, en uns espais lluminosos i plens de llibres, encara s'hi percep la pre-

sència radiant del gran pensador europeu. (El turista polonès hi recordarà també amb emoció el gendre de Croce: Gustaw Herling-Grudziński). Hi ha molts llocs i molts records com aquest.

Per contra, resulten molt menys edificants les reflexions sobre els assoliments morals del nostre petit i llest continent, la pàtria del feixisme, del nazisme, del comunisme, de l'Holocaust i del colonialisme despietat en alguns països (per limitar-nos a enumerar dimonis relativament recents). Es veu d'una hora lluny que el bé no necessàriament acompanyava els èxits espirituals europeus.

Als pecats i crims d'Europa, cal sumar-n'hi encara un: la indiferència d'Occident envers la tràgica situació de l'Europa de l'Est sota el domini soviètic abans de l'any 1989, una indiferència que no se sol portar gaire sovint a col·lació.

Els occidentals, no només miraven cap a un altre costat en l'intent de no veure com l'Est era sovietitzat (això encara s'hauria pogut entendre, és humà). El pitjor era que, des dels seus pisos confortables de París o Londres i fent cas omís de les advertències audaces de George Orwell, les persones més cultes intentaven convèncer els lectors de Varsòvia o de Praga que, comptat i debatut, malgrat les dificultats passatgeres (perquè, per una raó estranya, sempre n'hi havia, de dificultats passatgeres), el comunisme soviètic era molt millor que la democràcia occidental. Durant la seva breu visita a Varsòvia, Jean-Paul Sartre va provar de persuadir els seus interlocutors amargats i decebut pel socialisme que acceptessin el model soviètic com a promesa d'un futur millor.

I, tanmateix, quan Stephen Spender va arribar a Varsòvia a finals dels anys cinquanta i va preguntar al públic format per intel·lectuals i escriptors polonesos: «Algú

de vostès és comunista?», al cap d'uns instants de silenci, va sentir la resposta: «Per a això, ha fet tard, senyor».

La llista d'intel·lectuals i artistes occidentals que han pecat d'ingenus i ignorants és llarga i prou coneguda; fins i tot hi figura el gran teòleg suís Karl Barth (pel que sembla, Déu no s'havia pronunciat sobre temes polítics).

I encara una altra cosa: és decididament massa d'hora per oblidar la ronseria i la lamentable indolència amb què Europa va afrontar les últimes guerres a l'ex-Iugoslàvia. Europa va fer un trist paper a Sarajevo, a Srebrenica i a altres indrets, la qual cosa no exclou que, durant aquell procés dolorós, florís l'oratória europea i es multipliquessin les conferències. Tot això va succeir fa només deu anys. Com podem estar segurs que, en el futur, no es repetirà la mateixa passivitat davant d'una tragèdia semblant?

De vegades, hom pot tenir la sensació que els europeus són una colla d'homes de lletres: estimen les paraules, això sí, però senten el mateix amor pels fets?

Per cert: fa molts anys, un ministre francès va preguntar amb ironia als intel·lectuals que criticaven vivament la droperia de la diplomàcia europea a Bòsnia per què no anaven a lluitar contra l'agressor com André Malraux, Nicola Chiaromonte i molts altres havien fet temps enrere durant la guerra civil espanyola.

Es va oblidar, però, de la diferència generacional i del canvi d'actitud. Els que valoren el diàleg per damunt de totes les coses i estimen la remor silenciosa dels ordinadors portàtils estan poc disposats a defensar la democràcia en els camps de batalla. Per a això, cal ser un temerari a l'estil dels nostres avis, els escriptors aventurers de la segona generació de modernistes.

Tot sembla indicar que Europa com a ideal significa un espai meitat real, meitat simbòlic, lliure de febres nacionalistes i de dictadures, i forjat pels assoliments dels artistes i pensadors d'una manera gairebé tan natural com els altres continents són obra de l'activitat volcànica i de la labor pacient dels oceans. Aquesta mateixa Europa, però, es complau fomentant les contradiccions i mantenint-se en un estat permanent d'ambivalència vital. Tal vegada Europa floreix molt millor enmig de les contradiccions que les altres regions del nostre planeta? Com que no té una frontera natural a l'Est, utilitza l'esplet de les seves contradiccions internes a tall de frontera virtual.

Quan parlo d'aquest tema, he d'anar amb peus de plom: no m'agradaria que hi hagués dues o quatre Europes, tot i que, en aparença, amb una no n'hi ha prou. Necessitem dualismes i tensions, paradoxes i contradiccions. No vull tampoc retornar al passat, per exemple a l'antiga controvèrsia entre el poder laic i el poder eclesiàstic que, a hores d'ara, ja existeix només a les pàgines dels manuals d'història.

Encara que, ben mirat, no hauríem d'oblidar-la del tot, ja que va ser precisament la lluita entre el *sacrum* i el *profanum* que va donar origen a l'Europa moderna. Va guanyar la laïcitat, la qual cosa no significa que el *sacrum* hagi mort; continua amb vida, tot i que viu en la imaginació més que no pas a les institucions amb poder real. No és cert que, dia rere dia, neutralitzem aquesta xarxa de tensions imprescindibles entre realitats diferents o, més ben dit, entre diferents capes de la realitat? No és cert que ens captem com si l'única Europa que acceptem fos l'Europa de la tecnologia i de l'economia (perquè fins tot la política en la

seva forma tradicional i ben delimitada ens sembla obsoleta)? I per ventura no necessitem tant Montaigne com Pascal?

Fa no gaire, a Milà –l'exemple és poc menys que còmic–, van organitzar una exposició futuro lògica on s'exhibien amb orgull les noves tecnologies informàtiques i es proclamava el progrés infinit de la tècnica. L'exposició va ser inaugurada per Bill Gates. Els organitzadors hi van convidar també tres poetes –com és natural, els poetes van arribar quan Bill Gates i els periodistes ja havien marxat– i els van demanar que fessin algunes reflexions sobre el futur. Que jo sàpiga, els poetes van parlar essencialment sobre la mort, la imaginació i la dimensió tràgica de la vida.

Molt temo que els organitzadors no haurien estat feliços si ho haguessin sabut abans; pel que sembla, però, no en van fer cabal i, a més, els poetes no van tenir un auditori gaire nombrós.

Així i tot, aquest no deixa de ser un exemple més –per bé que caricaturesc– de la tensió que ens espera en el futur, una tensió entre els ordinadors i la imaginació, entre l'alta tecnologia i la baixa biologia.

Hi ha una definició magnífica i intrigant de la poesia. La va formular al segle XVII el jesuïta italià Tommaso Ceva i Eugenio Montale la cita en un dels seus assaigs. Segons Montale, Ceva sostenia que la poesia és un somni somiat en presència de la raó. Podem fer l'intent de definir Europa invertint aquesta equació: Europa és una activitat racional realitzada en presència d'un somni. Això significa també que les activitats racionals que no estan edificades sobre cap somni degeneren i cauen en la banalitat.

Estic parlant de la dualitat, que aprecio molt, i de les tensions, però, fixeuvos-hi

bé, aquí em teniu: vinc d'un país on no hi ha gaires catedrals gòtiques, un país que no ha donat a Europa un Michelangelo i que, afligit per la corrupció i la indolència, encara no acaba de sortir d'una difícil fase transitòria. I, tanmateix, goso elogiar i criticar la nostra bella Europa. Hi tinc dret? Sembla que aquí topem amb un altre dualisme: la fantasia en oposició a la realitat, i que, a la meua ment, encara són ben vius els vestigis dels somnis d'un dissident sobre una Europa magnànima.

Qui és, doncs, un ciutadà europeu? Té bona memòria, recorda tot el que hi ha hagut de magnífic i d'esgarrifós a la història d'Europa. No és arrogant, perquè la quantitat d'atrocitats que s'han comès no li permet ser gaire presumptuós. Respecta els assoliments de la Il·lustració, però no oblida l'edat mitjana i el seu fervor religiós. Sap que a Europa hi ha d'haver un lloc per al pensament analític i per a la pregària, per a les ciències exactes i per a la música. No repeteix constantment que els Estats Units són un gegant militar i un pigmeu intel·lectual. Té l'esperança que el sabor del seu formatge preferit no depengui del tot de les decisions dels llumeneres de Brussel·les. No és gaire optimista pel que fa al futur de la política exterior comuna europea. I, malgrat que creu en Europa, no oblida que aquesta no deixa de ser una esbalaïdora ficció (com tantes altres coses que ens ajuden a viure). Estima els paisatges europeus i les cadernerres que, cada primavera, reflen extasiades a totes les ciutats i a tots els pobles, des de Portugal fins a Ucraïna (i que, qui sap?, potser canten també a Moscou). Si prové de la «vella i rica Europa», no adopta una postura condescendent en considerar que la seva condició humana

eclipsa la condició dels «nous europeus», que són molt més pobres que ell. Per contra, si ve de la «nova Europa», s'adona que, a més de privilegis, també té responsabilitats.

Llegeix poesia (o tractats filosòfics i teològics, novel·les serioses, llibres d'història) i escolta música. Ha de llegir poesia perquè, des del punt de vista intel·lectual, el sistema democràtic resulta poc clar, no està prou definit, i no garanteix un suport espiritual suficient. La democràcia necessita un cop de mà, una veu que arribi des d'una capa més profunda de la realitat. Perquè, si no, abandonada a la seva sort, tendeix a riure's d'ella mateixa i a contemplar-se en el mirall deformant de les seves germanes lletges: l'absurditat i la corrupció. Així doncs, el ciutadà europeu ha de recórrer a la poesia per provar d'estintolar l'edifici inacabat de la democràcia i també per neutralitzar l'estúpida enyorança utòpica d'un sistema polític perfecte, del reialme de la perfecció absoluta.

Estic d'acord amb l'observació del poeta americà C. K. Williams, un bon amic meu, que a la Unió Europea li queda encara un problema per resoldre: ha estat edificada sobre quelcom que algú ha definit com a liberalisme de la por, el desig d'evitar, costi el que costi, la guerra, el feixisme, el nacionalisme i altres plagues. O sigui que ha nascut gràcies a un impuls negatiu, i potser aquestes intencions lloables, aquest noble acte de castració, en minven el vigor. Potser la Unió Europea no té prou entusiasme ni prou empenta per avançar cap a l'incògnit, no té la fe cega dels pioners que anaven a la conquesta de nous territoris.

Sortosament per a la Unió, hi ha quelcom més gran que la seva estructura definida per milers de pàgines de textos legisla-

tius: hi ha l'Europa en si, l'Europa d'abans del Tractat de Maastricht, una Europa que viu als carrers de les velles ciutats i a les ments humanes.

I si ni tan sols amb això no n'hi ha prou, si Europa tota sola no és suficient, darrere seu s'amaga el món sencer, la vida i la mort, i un futur desconegut. □

Traducció de Jezry Slawomirski

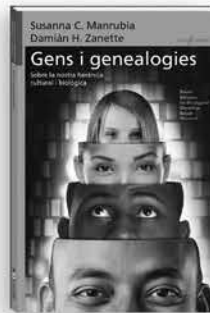
sense *f* fronteres

Com funciona l'enigmàtic cervell humà?

Els dilemes morals dels avenços de la biomedicina.

Sobre la nostra herència cultural i genètica.

www.bromera.com
edicions

bromera

PUV PUBLICACIONS
UNIVERSITAT
ID VALÈNCIA